

Індивідуально-профілактичні засоби запобігання злочинам проти життя та здоров'я засуджених до позбавлення волі

У статті досліджено індивідуально-профілактичні заходи запобігання злочинам проти життя та здоров'я засуджених до позбавлення волі. Вивчено зміст індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинам проти життя та здоров'я засуджених до позбавлення волі. Розкрито позиції науковців і практиків щодо проблем індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинів проти життя та здоров'я засуджених, а також внесені певні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Ключові слова: індивідуально-профілактичні заходи, злочини проти життя та здоров'я особи, особи, схильні до вчинення злочинів.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розв'язання проблеми запобігання злочинам в установах виконання покарань неможливе без застосування індивідуально-профілактичних заходів. Індивідуальна профілактика є одним із найскладніших, однак і найбільш ефективнішим видом профілактики, що потребує глибокого вивчення й розроблення відповідних науково обґрунтованих методичних рекомендацій теоретичного та практичного характеру для використання працівниками установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України. Виходячи з аналізу сучасних наукових джерел та аналітичної інформації ДПтС України, рівень злочинності в установах виконання покарань [5, с. 127], а також ефективність заходів щодо профілактики злочинів, учинюваних засудженими під час відбування покарань [5, с. 329], виступають критеріями ефективності функціонування пенітенціарної системи України. Запобігання злочинам проти життя та здоров'я засуджених до позбавлення волі вимагає особливу увагу до реалізації заходів індивідуально-профілактичного впливу на засуджених, які мають яскраво виражені агресивно-насиленіські установки. Це обумовлює виділення індивідуального рівня запобігання досліджуваним злочинам.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя написання статті склали праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері протидії пенітенціарній злочинності, зокрема: Л. В. Багрій-Шахматова, М. П. Барабанова, І. Г. Богатирьова, І. В. Боднара, В. В. Василевича, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, О. М. Джузі, А. П. Закалюка, Д. О. Зубова, В. В. Коваленка, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, О. М. Костенка, А. В. Кирилюка, М. П. Мелентьєва, О. С. Міхліна, Д. Й. Никифорчука, О. О. Наташева, О. І. Осауленка, Р. М. Підвисоцького, М. С. Пузирьова, О. В. Старкова, М. О. Стручкова, В. М. Трубникова, С. І. Халимона, С. В. Царюка, І. В. Шмарова та ін.

Метою статті є висвітлення індивідуально-профілактичних заходів запобігання злочинам проти життя та здоров'я засуджених до позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. У кримінологічній науці існують досить різноманітні точки зору на це питання. Як справедливо запропонував І. М. Копотун у проекті Інструкції із запобігання злочинам серед засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях, індивідуальне запобігання злочинам включає в себе роботу з особами, поставленими на профілактичний облік, шляхом проведення цілеспрямованої, планомірної та диференційованої роботи з урахуванням психологічних особливостей їхньої особистості, характеру і ступеня суспільної небезпеки вчинених ними злочинів та інших особливостей, що мають значення для правильного вибору методів і засобів запобіжного впливу [5, с. 467]. Сутність індивідуальної профілактики у кримінально-виконавчих установах полягає в систематичному виявленні осіб, схильних до вчинення правопорушень, із метою постановки на профілактичний облік та здійснення попереджувального, виховного впливу для їх виправлення.

Слушною, на нашу думку, є також позиція Г. С. Саркісова, який вважає, що індивідуальна профілактика злочинів, як і всі інші види соціальної профілактики, являє собою діяльність особливого роду, спрямовану на запобігання злочинам. При індивідуальній профілактиці заходи впливу індивідуалізовані, персоніфіковані [8, с. 67]. Порухення принципу диференційованого

підходу веде до ігнорування головного критерію цього принципу – врахування особливостей особистості засудженого.

У спеціальній літературі часто зустрічаються такі визначення, як «індивідуальне попередження», «одиничне попередження», «одиничний рівень попередження» [10]. О. С. Шляпошников писав про дві ланки підсистеми індивідуального попередження: 1) про передбачені законом заходи впливу на особу, яка вчинила злочин, встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, вжиття заходів щодо їх усунення; 2) про заходи із недопущення окремого злочину, у тому числі із припинення злочину, що готується [10]. «Одиничне попередження», як і попередження на одиничному рівні», це лише заходи, що вживаються по факту вчинення злочину або з метою припинення злочину, що готується. Головним змістом такої діяльності, як правило, є реалізація одноразового заходу зі створення умов, при яких окрема особа чи група осіб з причин, які від них не залежать, не можуть вчинити запланований злочин. Головним завданням індивідуально-профілактичних заходів є розробка і реалізація протягом відносно тривалого часу ефективної системи продуманих заходів із впливу, перш за все, на причини та умови, що детермінують злочинну поведінку конкретної, заздалегідь відомої особи.

У процесі індивідуальної профілактики в установах виконання покарань І. В. Каретніков, О. П. Василега умовно виділили кілька етапів:

1) виявлення осіб, від яких найімовірніше можна очікувати вчинення правопорушень та злочинів; 2) вивчення цих осіб і джерел негативного впливу на них; 3) здійснення щодо них заходів попереджувального (виховного) впливу, що забезпечують виправлення засудженого, а також усунення джерел негативного впливу на нього [3].

Проаналізувавши відповідні джерела, ми розглянемо процес індивідуальної профілактики злочинів проти життя та здоров'я засуджених до позбавлення волі виходячи з названих етапів.

Перший етап індивідуальної профілактики полягає у виявленні засуджених, схильних до протиправної поведінки, тобто осіб, які володіють психологічними якостями лідерів і організують у виправних колоніях угруповання негативної спрямованості, діяльність яких направлена на протидію законним вимогам адміністрації. У колоніях такими лідерами є так звані «зłodії в законі», «положенці», «смотрящі». Вони виступають організаторами злочинів, різного роду непокор, масових заворушень, володіють підвищеною суспільною небезпекою, яка полягає в тому, що вони підпорядковують своєму впливу інших осіб, які відбувають покарання, організують або провокують різного роду групові ексцеси. В угрупованнях негативної спрямованості широко поширені азартні ігри, вживання спиртвмісних речовин і наркотичних засобів. Зазначені особи байдужі до заходів виховного характеру [2].

Однак не тільки з лідерами негативних угруповань слід проводити індивідуально-профілактичну роботу. Згідно з відомчими нормативно-правовими актами ДПтС України, на профілактичний облік у кримінально-виконавчих установах повинні бути поставлені такі категорії засуджених: 1) які прираховують себе до лідерів та «авторитетів» злочинного середовища, «зłodіїв у законі»; 2) засуджені за злочини проти основ національної безпеки; 3) засуджені за вбивство на замовлення; 4) засуджені за бандитизм; 5) наркоділки з міжрегіональними зв'язками; 6) схильні до вживання та розповсюдження наркотичних та одурманюючих речовин, спиртних напоїв; 7) схильні до втечі; 8) схильні до нападу, захоплення заручників; 9) схильні до злісної непокори вимогам адміністрації та дій, що дезорганізують роботу установ; 10) схильні до виготовлення зброї, вибухових пристроїв; 11) схильні до встановлення недозволених зв'язків; 12) які займаються поборами та притисненням інших засуджених; 13) організатори та активні учасники угруповань негативної спрямованості; 14) організатори та учасники азартних ігор; 15) схильні до гомосексуалізму; 16) які мають психічні вади; 17) схильні до виготовлення заборонених предметів та інших речовин, не передбачених виробничою програмою; 18) які перебувають у конфліктних відносинах з іншими засудженими; 19) які утримувались у дисциплінарному ізоляторі та приміщенні камерного типу (одиначній камері). Слід наголосити на тому, що у запропонованому проекті Інструкції із запобігання злочинам серед засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях [2, с. 461-471], І. М. Копотуном з метою оптимізації вказаного напрямку індивідуальної профілактики обґрунтовано розширення переліку категорій засуджених, які підлягають постановці на профілактичний облік, а саме шляхом доповнення наведеного вище переліку такими категоріями осіб: 1) схильні до вчинення суїциду та заподіяння тілесних ушкоджень; 2) засуджені за вчинення злочину під час відбування покарання незалежно від зняття чи погашення судимості [5, с. 467-468].

За змістом нині чинної класифікації (без урахування пропозицій І. М. Копотуна) адміністрацією кримінально-виконавчої установи на профілактичний облік ставляться тільки особи,

які вчинили під час відбування покарання такі злочини, як втеча, злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань, дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань [4]. При цьому, не менш небезпечними категоріями є засуджені, які вчинили під час відбування покарань такі злочини проти життя та здоров'я особи, як умисне вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження тощо.

За даними ДПтС України, в загальній структурі злочинності вказані злочини становлять незначну частину (менше 5 %), але за своїм змістом вони відрізняються особливою тяжкістю і жорстокістю, тим самим істотно ускладнюючи діяльність установ виконання покарань. Наявність названих злочинів свідчить про вперте небажання певної категорії засуджених стати на шлях виправлення, виконувати режимні та інші вимоги, дотримання яких продиктовано необхідністю досягнення мети покарання та кримінально-виконавчого законодавства [6]. Разом із тим суспільна небезпека злочинів, вчинених у виправних колоніях, має свою специфіку і підвищується в результаті того, що за допомогою їх не тільки заподіюється шкода життю та здоров'ю людей, а й у ряді випадків порушується нормальна діяльність установ, що забезпечують ізоляцію засуджених від суспільства, виникають групові або масові непокори, масові заворушення тощо.

Наступним етапом індивідуально-профілактичної роботи є вивчення засуджених, схильних до протиправної поведінки, з метою планомірної та диференційованої організації процесу запобіжного впливу. Індивідуальна робота проводиться з урахуванням особливостей особистості правопорушників, ступеня їх соціальної занедбаності, небезпеки вчиненого злочину та інших даних, що мають значення для правильного вибору виховних засобів і методів. Важливим елементом в організації діяльності із запобігання злочинам проти життя та здоров'я засуджених до позбавлення волі типу є відомості кримінально-правового характеру про особу засудженого: кількість судимостей; скільки років відбував покарання у місцях позбавлення волі; в яких установах відбував покарання; за які злочини і на який строк притягувався до кримінальної відповідальності; за що засуджений за останнім вирокіом суду; як вчинив злочин (одноосібно або у складі злочинної групи); чи вчиняв злочини під час відбування покарання; чи застосовувалося до нього звільнення з випробуванням, умовно-дострокове звільнення, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; чи змінювалися умови відбування покарання тощо [4].

Ми поділяємо думку Е. Ф. Побігайло про те, що особу злочинця не можна вивчати у відриві від вчиненого ним злочину, оскільки антисуспільна спрямованість особи знаходить свій зовнішній вираз в об'єктивній стороні злочинного посягання, конкретному характері й обставинці тих або інших дій злочинця [7, с. 34]. Нині велике значення для організації індивідуальної профілактики злочинів проти життя та здоров'я засудженого до позбавлення волі набуває робота психологічних служб. Психологи вивчають особливості характеру та поведінки засудженого: наскільки він скромний, грубий, спокійний, дратівливий, запальний, озлоблений, агресивний, слабовільний, егоїстичний; чи здатний стримувати свої психічні прояви; чи відрізняється самовладанням; чи визнає морально-етичні норми; чи схильний до паразитичного існування; який ступінь ризику кримінальної поведінки тощо.

Установлюються також психічні властивості і стани особистості засудженого: має хорошу пам'ять або вона порушена; який ступінь слабоумства (незначно виражене або явне); емоційно реагує на вимоги адміністрації; чи має стійкість настрою, здатність зосереджувати увагу в процесі діяльності; проявляє ініціативу [9].

Ефективність індивідуальної роботи багато в чому залежить від повноти зібраної інформації про засудженого. У ній мають бути відображені: його вікові особливості, загальноосвітній рівень, соціальна спрямованість, сімейний стан, рід трудової діяльності на волі, наявність спеціальності, стан здоров'я, зв'язки, схильність до алкоголю і наркотиків, інтереси, захоплення, звички, мотиви протиправної поведінки тощо. Важливу роль при розробленні індивідуально-профілактичних та віктимологічних заходів запобігання злочинам проти життя та здоров'я засудженого до позбавлення волі відіграє становище особи в середовищі засуджених. Для з'ясування цього необхідні збір та аналіз такої інформації: 1) приналежність досліджуваного до неформальних груп засуджених (негативної або позитивної спрямованості); 2) місце, яке розроблювана особа посідає в них (лідер або член групи); 3) зв'язки із засудженими, які характеризуються позитивно чи негативно; ставлення до злочинських традицій (підтримує, не підтримує, ставиться негативно); 4) ступінь адаптації в середовищі засуджених; конфліктний чи ні у взаємовідносинах із засудженими; чи брав участь у роботі самодіяльних організацій; якщо брав, то на яких посадах перебував; чи належить до числа «відвернутих»; чи переводився в безпечне місце у зв'язку з конфліктними відносинами із засудженими [6].

Застосування тих чи інших заходів індивідуальної профілактики повинно спиратися на глибоке вивчення особистості засудженого. Інформацію про осіб, від яких найімовірніше можна очікувати вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу, адміністрація установи й оперативні працівники отримують із різних джерел. Негативну оцінку в середовищі засуджених отримують особи, які мають картковий борг, виступали свідками по факту злочинів, вчинених у виправних колоніях, або були запідозрені у зв'язках з оперативними працівниками. Саме щодо названих вище засуджених вчиняється значна частина злочинів проти життя та здоров'я засудженого до позбавлення волі. Отримана первинна інформація про вищевказаних осіб в обов'язковому порядку перевіряється. При її підтвердженні вживаються заходи до ретельного вивчення особистості засудженого і встановлення за ним повсякденного спостереження з боку співробітників відділу нагляду і безпеки, психологів, начальників відділень, медичних працівників, а також негласного апарату [2]. Це дає можливість, по-перше, правильно, враховуючи ураженість свідомості засудженого поглядами, звичками і переконаннями, прийнятими у кримінальному світі, а також обстановку і середовище, в якому він перебуває, визначити найбільш доцільні індивідуально-профілактичні заходи, спрямовані на подолання цих поглядів і звичок та усунення негативного впливу на цю особу; по-друге, своєчасно виявити злочинні наміри досліджуваного засудженого або підготовчі до злочину дії і виходячи з цього вжити заходів, щоб забезпечити попередження задуманого або припинення підготовлюваного злочину проти життя та здоров'я особи; по-третє, при вчиненні злочину проти життя та здоров'я цієї особою швидко виявити його і затримати, зібравши всю доказову базу з метою унеможливлення інсценування вчиненого злочину під нещасний випадок або акт суїциду. Крім того, у процесі цієї роботи створюються можливості для виявлення осіб, яких можна буде залучити до конфіденційного співробітництва [6].

Третій етап індивідуально-профілактичної роботи пов'язаний із здійсненням заходів попереджувального та іншого впливу, що забезпечують виправлення засудженого, а також схилення його до відмови від протиправної діяльності. Головна роль на цьому етапі належить в основному оперативним відділам кримінально-виконавчих установ. Для проведення окремих заходів залучаються також начальники відділень, співробітники відділу нагляду і безпеки, психологи, майстри виробництва.

Основною і кінцевою метою індивідуально-профілактичної роботи є особистість, навіть якщо вживаються заходи щодо зовнішніх, але пов'язаних з нею умов та обставин. Іншими словами, мається на увазі зміна, тобто корекція тих особистісних рис, які можуть породити злочинну поведінку.

Співробітники кримінально-виконавчих інспекцій (83 %, як свідчать дані) вважають, що їх профілактична діяльність не відповідає сучасним вимогам. Основним засобом попередження злочинів залишається кримінальне переслідування, і, як наслідок, – переоцінка значення каральної функції [2].

Висновки. За результатами проведеного дослідження, можемо запропонувати, що на індивідуальному рівні запобігання злочинам проти життя та здоров'я засудженого до позбавлення волі слід застосовувати такі заходи:

1) виявлення осіб, чий вчинок та переконання свідчать про реальну можливість вчинення ними таких злочинів; 2) всебічний аналіз поведінки цих осіб з метою встановлення джерел негативного впливу на них; 3) виявлення можливостей нейтралізації джерел негативного впливу на суб'єктів профілактичного впливу, а також вивчення варіантів відвернення чи припинення злочинних дій останніх на випадок, якщо заходи профілактики не принесуть успіху; 4) контроль за поведінкою осіб, схильних до вчинення цих злочинів, періодичні перевірки результатів здійснених профілактичних заходів.

Джерела та література

1. Богатирьов І. Г. Пенітенціарні установи України (теоретико-правове дослідження): наук. дид. (трьома мовами) / І. Г. Богатирьов. – К., 2013. – 444 с.
2. Джужа О. М. Профілактика злочинів: [підруч.] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.
3. Каретников И. В. Организационно-тактические основы предупреждения преступлений против жизни и здоровья оперативными частями ИТУ: учеб. пособ. / И. В. Каретников, О. П. Василега. – М.: Академия МВД СССР, 1984. – 36 с.

4. Колб О. Г. Організація індивідуального запобігання злочинам у місцях позбавлення: збірник наукових статей «Актуальні питання реформування правової системи України». – Луцьк: СЛУ ім. Л. Українки, 2006. – Т. 1. – 316 с.
5. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях: моногр. / І. М. Копотун. – К.: ПП «Золоті ворота», 2013. – 472 с.
6. Носенко В. А. Індивідуально-профілактичні запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи у кримінально-виконавчих установах закритого типу / Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Зб. наук. пр. – К.: НАУ, 2014. – № 3 (32) – С. 145-149.
7. Побегайло Э. Ф. Криминологическая характеристика лиц, совершивших тяжкие насильственные преступления / Э. Ф. Побегайло. – Криминологические исследования. – 1976. – Вып. 4. – С. 60.
8. Саркисов Г. С. Индивидуальная профилактика преступлений: учеб. пособ. / Г. С. Саркисов. – Ереван: Айастан, 1986. – 184 с.
9. Основи пенітенціарної психології: навч. посіб. / [Н. П. Крейдун, О. М. Лактіонов, А. В. Сорока, С. І. Скоков]. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 140 с.
10. Шляпошников А. С. К вопросу о классификации мер предупреждения преступности / А. С. Шляпошников // Вопросы борьбы с преступностью. – 1972. – № 17. – С. 5-9.

Рябых Н., Колб А. Индивидуально-профилактические меры предупреждения преступлений против жизни и здоровья осужденных к лишению свободы. В статье исследованы индивидуально-профилактические меры по предотвращению преступлений против жизни и здоровья осужденных к лишению свободы. Изучено содержание индивидуально-профилактических мер по предотвращению преступлений против жизни и здоровья осужденных к лишению свободы. Раскрыты позиции ученых и практиков по проблемам индивидуально-профилактических мероприятий по предотвращению преступлений против жизни и здоровья осужденных, а также внесены определенные предложения по совершенствованию действующего законодательства в этой сфере. На индивидуальном уровне предупреждения преступлений против жизни и здоровья осужденного к лишению свободы следует применять следующие меры: 1) выявление лиц, чьи поступки и убеждения свидетельствуют о реальной возможности совершения ими таких преступлений; 2) всесторонний анализ поведения этих лиц с целью установления источников негативного воздействия на них; 3) выявление возможностей нейтрализации источников негативного воздействия на субъектов профилактического воздействия, а также изучение вариантов предотвращения или прекращения преступных действий последних в случае, если меры профилактики не принесут успеха; 4) контроль за поведением лиц, склонных к совершению этих преступлений, периодические проверки результатов осуществленных профилактических мероприятий.

Ключевые слова: индивидуально-профилактические мероприятия, преступления против жизни и здоровья человека, лица, склонные к совершению преступлений.

Riabykh N., Kolb O. Individual Preventive Measures to Prevent Crimes Against Life and Health of Persons Sentenced to Imprisonment. The article studies individual preventative measures to prevent crimes against life and health of persons sentenced to imprisonment. The emphasis is laid on the content of individual preventive measures aimed at preventing crimes against life and health of persons sentenced to imprisonment. The authors reveal the positions of scientists and practitioners on the issues of individual preventive measures to prevent crimes against life and health of prisoners and make some suggestions of improving the existing legislation in this area. To prevent crime against life and health of the sentenced to imprisonment the following measures should be applied: 1) to identify individuals whose actions and convictions indicate a real possibility that they can commit such crimes; 2) to conduct a comprehensive analysis of the behavior of these individuals and determine the source of the negative influence on them; 3) to identify opportunities and ways of neutralizing sources of negative impact on the subjects under prevention measures, and explore options for preventing or stopping criminal actions of the latter in case the preventive measures appear to be unsuccessful; 4) control over the behavior of the persons predisposed to commit these crimes, periodic inspection of the results of the preventive measures applied to them.

Key words: individual preventive measures, crimes against life and health, the persons predisposed to commit crimes.